

Herkes Bedava Eğitim, Bedava Sağlık

2006-08-09 09:38:40

Eğitim ve sağlık herkesin en temel hakları. Türkiye’de mevcut eğitim ve sağlık sistemi büyük ölçüde kamunun egemenliğinde. Bu hizmetlerin büyük kısmı hem devlet tarafından üretiliyor hem de devlet tarafından finanse ediliyor. Maalesef bu hizmetlerin çoğundan yararlananlar memnun değil. Hastahaneler hastaların kuyruklarda sürüdüğü (hatta bazen öldüğü) bir işkencehane. Okullar ise hepten berbat. Orta okullarda ve liselerde öğrenciler 50-60 kişilik sınıflarda eğitim görüyorlar. Ders araç ve gereçleri yetersiz. Öğretim kadrolarının nitelikleri zayıf. Üniversiteler de benzer şekilde. Türkiye’nin bilime katkısı fakirlik sınırında sürünen bazı Asya ve Afrika ülkelerinin bile gerisinde. Hal bu iken, bu alanlarda yapılmak istenen her türlü iyileştirme çabası mevcut sistemin içindeki bu sistemden nasıplenenler ve sistemin dışındaki değişimden korkanlar tarafından engelleniyor. Eğitim ve sağlık politikası sloganlara mahkum kalıyor.

Bu yazıda bu konudaki çok dile getirilen fakat çok da haklı olmayan bazı sloganları ele alacağım. Bunların ne derece doğru olduklarını sorgulayacağım. Eğitim ve sağlık sisteminde durum ve sorunlar birbirine çok yakın olduğu için ikisini ayrı ayrı ele almadım. Yazı daha çok eğitim ağırlıklı ama yazıdaki her okul yerine hastahane, öğrenci yerine hasta, öğretmen yerine doktor koyarsanız. Yazı kolaylıkla bir sağlık yazısı olabilir.

-Parasız eğitim hakkı elimizden alınamaz.

Güzel bir slogan ama doğru değil. Eğitim bedava değil, parası bizim cebimizden çıkıyor. Burada üniversite öğrencilerinin ödediği harç paralarını kastetmiyorum. Devlet üniversitelerinde ödenen harçlar toplam giderlerin çok cüzi bir kısmını oluşturuyor. Giderlerin büyük kısmı vergilerle karşılanıyor. Yani toplum olarak üniversite eğitiminin bedelini ödüyoruz. Asıl sorun ödediklerimizin karşılığını alamamamız.

-Eğitim parasız olmalı

Bunu genellikle üniversiteye gidenler söylüyor. Neden? Çünkü, eğitimi onlar alıyorlar, parası tüm toplum tarafından ödeniyor. O zaman ben de ‘Otomobilimi yenilemeyi düşünüyorum ve alacağım otomobilin de eğitim hizmetleri gibi finanse edilmesini istiyorum’ dersem ne olacak? İtirazlarınızı duyar gibiyim: ‘Neden biz senin bineceğin otomobilin parasını ödeyelim ki? O otomobile sen bineceksin’. Bu itiraza kesinlikle katılıyorum benim teklifim adil değil. Peki ben de onlara soruyorum: ‘Siz doktor, mühendis olunca kazanacağınız paraları bölüşecek miyiz? O zaman ben sizin eğitiminizi neden finanse ediyorum?’

Burada kısa bir iktisadi tartışmaya girmek yerinde olabilir. Mallar kamu malı ve özel mal olarak ikiye ayrılır. Özel mallarda birinin ‘özel’ malı kullanımı diğerinin kullanımını engeller. Örneğin, benim sahip olduğum otomobili siz kullanamazsınız. Kamu mallarında ise benim bir malı tüketmem sizin tüketiminizi ne azaltır ne de engeller. Milli savunma hizmetleri kamu malı niteliğindedir. Hepimiz bu hizmetten faydalanırız ve birimizin yararlanması diğerinin yararlanmasını engellemez. Bu nedenle kamu malları için bir fiyat biçip herkese kullandığı kadar satmak imkansızdır. Kimin ne kadar kullandığı belli olmadığı için herkes hiç kullanmadığını iddia edip bu hizmetleri başkasının finanse etmesini sağlamaya, daha sonra da kendisi bu hizmetten men edilemeyeceği için aldığı hizmeti bedavaya getirmeye

çalışacaktır.

Eğitim bunlardan hangisine dahil? Temel eğitimin kamu malı niteliği daha fazla ağır basıyor. Medeni bir insan olmanın temel niteliklerine ve bunun gereği olan bilgi birikimine sahip olmak bilgiye sahip olanın işine yarayacağı gibi onunla aynı toplulukta yaşayanların da işine yarayacaktır. Temel eğitimden yoksun kişilerin toplum üzerine maliyeti onları eğitmenin maliyetinden daha yüksek olacaktır. Fakat eğitimin ileri aşamalarında eğitimin kamu malı giderek azalmakta özel mal niteliği ağır basmaktadır. Bu nedenle de yüksek öğrenimin büyük ölçüde eğitimi alanlar tarafından finanse edilmesi gerekir.

Burada yukarıdaki tartışmaya ilişkin iki tane çalışmadan söz etmek istiyorum. Bunların ilki ODTÜ öğretim üyesi Fikret Şenses tarafından ODTÜ ekonomi bölümü öğrencileri arasında yapılmış.[1] Bu çalışmaya göre ODTÜ ekonomi bölümünde okuyan öğrencilerin büyük bir kısmı orta ve orta-üstü gelir düzeyine sahip ailelerden geliyorlar. Dörtte üçünün ailesi kendi evinde oturuyor. % 61'inin hanesinde en az bir otomobil var. Fakat bu öğrencilere katkı payı uygulaması hakkındaki fikri sorulduğunda bunların % 55'i katkı payı uygulamasına karşı olduğunu söylüyorlar. Üçte ikisi katkı paylarının yüksek olduğunu düşünüyor. % 88'i ODTÜ'nün özelleştirilmesine karşı çıkıyor. İkinci çalışma ise yine ODTÜ öğretim üyesi Aysıt Tansel tarafından yapılmış.[2] Bu çalışmada da konumuz açısından iki önemli bulgu var. Birincisi, eğitim düzeyi yükseldikçe eğitimin kamu malı niteliği azalıyor. İkincisi, -biraz eski verilere göre de olsa- yüksek öğrenimin özel getirisi (% 26) toplumsal getirisinden (% 8.5) çok fazla. Buradan anlaşılan şu: çoğu orta ve üstü gelir düzeyine sahip ODTÜ öğrencileri ileride getirisinin çoğunu bizzat alacakları bugünkü eğitimlerini büyük ölçü de bize finanse ettirmek istiyorlar.

-Hayır! Eğitimin kamu malı niteliği ağır basmaktadır. Bu yüzden eğitimi devlet finanse etmeli ve üretmelidir.

Tamam canım kızmayın. Öyle olsun. Kamu malı niteliğinin ağır bastığı temel eğitimde eğitimi devlet finanse etsin ama parayı devlet harcamasın. Bireylere versin herkes kendi parasını kendisi harcasın. Madem hizmeti ben alıyorum kimden alacağıma ben karar vereyim. Neden devlet bize aptal muamelesi yapıyor? Ankara'daki bürokrat para harcamayı benden daha iyi mi biliyor ki benim hakkım olan parayı o harcıyor? Devlet her bir öğrenci için ödediği parayı hesaplasın ve öğrencinin velisine eğitim kuponu şeklinde versin (nakit verirse o parayı gece hayatında yiyecek ebeveynler çıkabilir). Veli de isterse kendi seçtiği bir devlet okuluna ya da (gerekliyse farkını cebinden vererek) özel okula çocuğunu göndersin.

Bu durum eğitim kalitesinin de iyileştirilmesine neden olur. Şimdiki sistemde hem okul yönetimi hem de öğretmenler devletten parasını alıyor. Bu nedenle de kendisini sadece ona karşı sorumlu hissediyor. Öğrenciye hizmet ise tek tek yöneticilerin ve öğretmenlerin iyi niyetine kalmış. Bu sistemde okullar kendi kendini finanse edeceği için, her okul daha çok öğrenciyi kendilerine çekmeye, bunu başarmak için de öğrencilere en iyi hizmeti vermeye çalışacaklardır. Benzer biçimde öğretmenler de daha iyi hizmet için sürekli kendilerini geliştirmeye çalışacaklardır. Şimdiki sistem iyi öğretmenle kötü öğretmen arasında bir ayırım yapmamakta bu da öğretmenlerin kendilerini geliştirmelerini engellemektedir.

Gelelim kamu malı niteliği ağır basan malları devletin üretmesi gerektiğine...Burada 'kamu' malı teriminden kaynaklanan bir yanlış söz konusu. Kamu malı niteliği ağır basan malları devlet üretir diye bir şey yok. Bir malı kim daha etkin üretiyorsa kamu malını o üretsın. Zaten finansman işini yukarıda bahsettiğimiz gibi düzenlersek aynı koşullarda rekabet eden okullardan ayakta kalabilen okul etkin üretim yapıyor demektir. O üretimine devam eder

diğerleri başka işlerle uğraşır.

-Üniversite eğitiminin parasız olması geniş kitlelerin buna ulaşmasına neden olur

Doğru ama peki bu iyi bir şey mi? Açık büfe yemeklere gitmiş olanlar fark etmişlerdir. Açık büfe yemeklerde yediğin kadar ödemedikleri için insanlar tabaklarını ağzına kadar doldururlar. Bu nedenle de çoğu yemek ziyan olur. Eğitimde de bireyler aldıkları eğitim kadar eğitime katkı yapmadıklarından işine yarayıp yaramadıklarına bakmaksızın eğitim alırlar. Bunun sonucunda eğitime ayrılan kaynaklar ziyan olur, eğitim sadece kartvizite yazılan bir ibareye dönüşür.

Yıllar içinde Türkiye’de ve dünyada benzer durumlar yaşanmıştır. Zamanla üniversitenin bedava olması nedeniyle üniversite mezunlarının sayısı artmış. Bu nedenle işverenler lise mezunlarının yapabilecekleri işleri aynı parayı verip üniversite mezunlarına yaptırmaya başlamışlardır. Böylece gereksiz yere insanların dört yılı (ve bunun maddi getirisi) ziyan olmaktadır. Ya da artan üniversite mezunları piyasaları başkalarıyla paylaşmamak için, siyasi güç oluşturarak, hiç gerek olmadığı halde o mesleği yapma tekelini kendilerine almışlardır. Bu sistemin en kötü tarafı yetenekli fakat bir şekilde üniversiteye gidemeyen insanların önünü ömür boyu kapatmasıdır. Buna en iyi örnek Türkiye’deki eczacıların durumudur. Eczacılık çok pahalı bir eğitimidir ve bu eğitimi Türkiye’de devlet bedava sunmaktadır. Bu durumda her yıl yüzlerce kişi bu okullara başvurmakta ve mezun olmaktadır. Mezun olanların çok büyük bir kısmı bir eczane açmakta ve bir bakkalın yaptığından hiçbir farkı olmayan ilaç alım satımı yapmaktadır. Yani Türkiye Cumhuriyeti her yıl yüzbinlerce dolar harcayarak bakkallık yapacak eczacı yetiştirmektedir. Çok daha basiti, birçok erkek sadece askerlik hizmetini yaparken işine yarayacağı için (yani diplomadan hiçbir maddi beklentisi yok) olmamasına rağmen üniversiteye gitmektedir. Bütün bu davranış kalıpları sonucu tam bir kaynak israfına yol açmaktadır.

- Eğitime aktarılan kaynaklar arttırılmalıdır

Alışverişin mantığı değişmedikçe bunun yararı ya hiç olmaz ya da çok sınırlı olur. Sonuçta öğrenciler aynı kötü hizmeti daha pahalıya alırlar. Eğer aktarılabilecek bir kaynak varsa bu bir kriter karşılığı dağıtılsın. Örneğin, bir öğretmene/okula öğrencilerinin üniversite sınavında gösterdiği başarıya karşılık ya da bilime yapılan orijinal bir katkı karşılığında verilsin. Bir başarının karşılığı elde edilen kazanç sistemdeki aktörlere daha fazla kazanmak için daha başarılı olmaları gerektiği yönünde bir sinyal yollayacaktır. Kaynakların tüm aktörlere eşit dağıtılması ise -çalışan da çalışmayan da aynı geliri elde edeceği için- sistemdeki nitelikli hizmet verenler aleyhine olan eşitsizliği körükleyecektir.

-Üniversite eğitimi paralı olunca fakirler bunu finanse edemez. Fırsat eşitliği bozulur.

Doğru. Bunu önlemek için öncelikle etkin bir burs sistemi geliştirilmelidir. Ayrıca, devlet öğrencilere uzun vadeli ve sıfır ya da çok düşük reel faizli kredi vermelidir. Öğrencilerden bu krediyi öğretimlerini bitirdikten iki yıl sonra başlayarak geri ödemeleri istenmelidir. Böylece hem eğitimi alan öğrenci aldığı eğitimin bedelini ödemiştir hem de devletin sıfır reel faizli kredi vererek eğitimin kamu malı yönüne katkısını yapmıştır.

[1] Fikret Şenses, ‘Yükseköğretimde Öğrenciler: ODTÜ İktisat Bölümü Öğrenci Profili’, erc working paper no.99/13

HOMOEKONOMİKUS :: Murat Çokgezen

Herkese Bedava Eğitim, Bedava Sağlık

[2] Aysıt Tansel, 'Türkiye'de ve Seçilmiş Ülkelerde Eğitimin Getirisi', erc working paper no.00/09